

V. V. RADLOV'TAN İSLÂMÎ-UYGUR METİNLERİ

Islamic Uyğur Texts from V. V. Radlov

Osman Fikri SERTKAYA*

Gazi Türkiyat, Güz 2020/27: 29-41, DOI: 10.34189/gtd.27.003

Öz: Friedrich Wilhelm Radloff, 17 Ocak 1837'de dünyaya geldi. Rus vatandaşlığını aldıktan sonra adı, Vasili Vasilyeviç Radlov olarak değiştirildi. Radloff, Türkolojinin Rusya'daki kurucusudur. 12 Mayıs 1918'de masa başında bir dosya üzerinde çalışırken hayata veda etti. Bu dosyada İslâmî döneme ait eski Uyğur harfleriyle yazılmış on altı metin bulunmaktadır. Yüz yıllık geçmişi olan bu metinler üzerine bu güne kadar herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Adı geçen metinler, ilk defa bu makalede yayımlanmış oluyor.

Anahtar Kelimeler: İslâmî Uyğur dönemi, Vasili Vasilyeviç Radlov, İslâmî dönem Uyğur metinleri

Abstract: Friedrich Wilhelm Radloff was born on January 17, 1837. When he obtained Russian citizenship, his name was changed to Vasili Vasilyeviç Radlov. He is the founder of Turcology in Russia. He was working on a file on his table when he died on May 12, 1918. In this file, there were sixteen texts written in Old Uyğur letters in the Islamic period. These texts have not been studied for a hundred years and they were published for the first time in this article.

Keywords: Islamic Uyğur, Vasili Vasilyeviç Radlov, Old Uyğur texts from the Islamic period

Friedrich Wilhelm Radloff 17 Ocak 1837'de doğdu. Tahsilini Humbolt Üniversitesi'nde yaptı. Rus tabiyetine geçtiği zaman adı Vasili Vasilyeviç Radlov olarak değiştirilmiştir. Türkolojinin Rusya'daki kurucusudur. 81 yaşında iken 12 Mayıs 1918'de Sankt-Peterburg'da öldü. Öldüğü zaman masasının üzerinde bulunan bir dosya üzerinde çalışıyormuş. Bu dosyada İslâmî devrede Uyğur harfleri ile yazılan ve her sahifesine dörder resim yapıştırılan 4 sahifede 16 metnin resimleri bulunuyormuş. Bu dosya üzerinde yüz yıl çalışılmamış. İki yıl kadar önce Peter Zieme bu metinleri gördüğünü, Uyğur harfleri ile yazılmış İslâmî devre metinleri olduğunu anladığını, okumak istersem bana gönderileceğini söyledi. Ben de kabul ettim. Metinlerin resimleri bana gönderildi. Ben bu metinleri okuyup Türkiye Türkçesi'ne çevirdim. 16 parça metnin envanterini aşağıdaki şekilde çıkardım.

1. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 81.)
2. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 252.)

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul / TÜRKİYE. sertkayaof46@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4637-7308, Gönderim tarihi: 22.10.2020 / Kabul tarihi: 19.12.2020

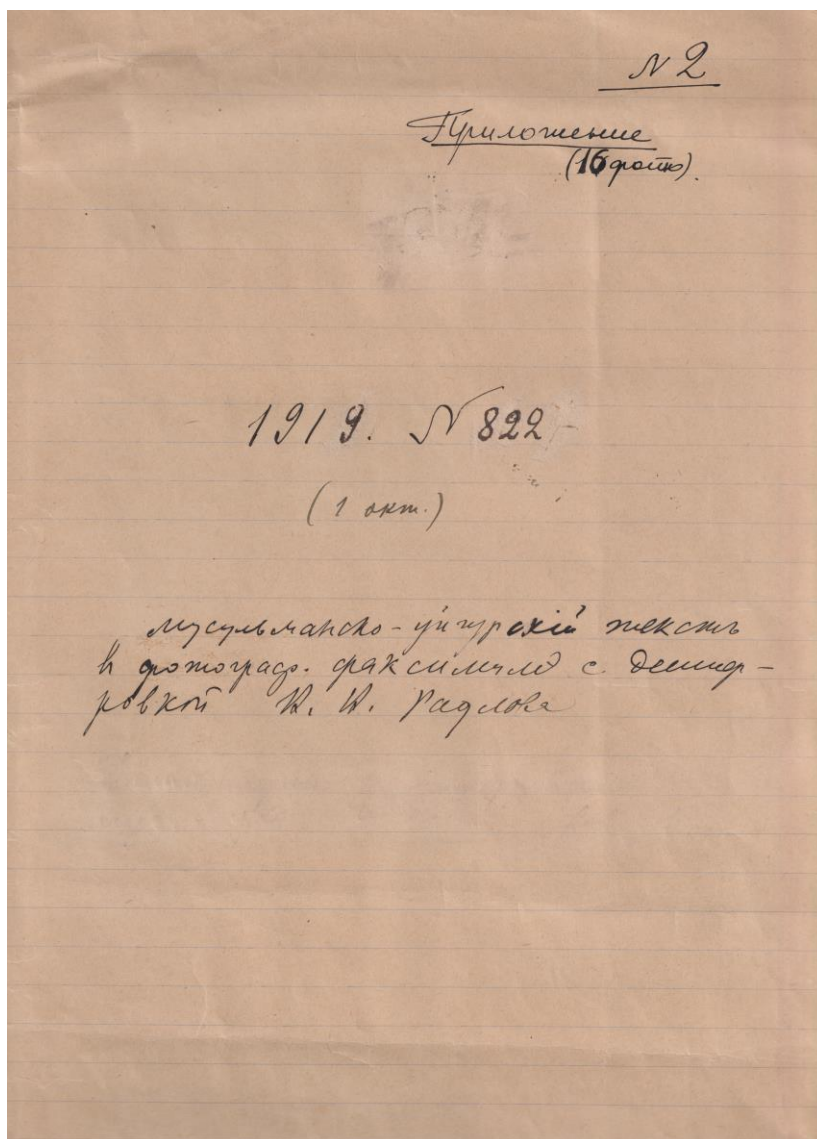
3. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevisindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 238.)
4. Farsça beyit. Kimin söylediği bilinmiyor.
5. Fuzûlî'ye ait olduğu söylenen rubai.
6. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevisindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 252.)
7. Yunus Emre ile müşterek beyit.
8. Çağatayca bir beyit.
9. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevisindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 57, beyit 089.)
10. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevisindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 88, beyit 350.)
11. Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevisindedir. (Bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 93, beyit 393.)
12. Çağatayca bir beyit.
13. Çağatayca bir beyit.
14. Çağatayca bir beyit.
15. Farsça bir /dörtlük/kıt'a.
16. Çağatayca bir beyit

Sonuç olarak 1, 9, 3, 2, 6, 10, 12. beyitler = 8 beyit. Bu beyitler Mîr Haydar Tilbe'nin Mahzenü'l-esrâr mesnevisinde bulunmaktadır.

6. metin 2. metnin tekrarıdır.	Toplam 7 örnek.
Bir beyit Farsça (4. Metin), bir dörtlük (15. Metin) Farsçadır.	Toplam 2 örnek.
Bir beyit Osmanlı Türkçesi iledir. Fuzulî'den.	Toplam 1 örnek.
Beş beyit (metin) Çağatay Türkçesi iledir.	Toplam 5 örnek.
Toplam 15 Örnek.+ Bir mükerrer örnek	Toplam 16 örnek.

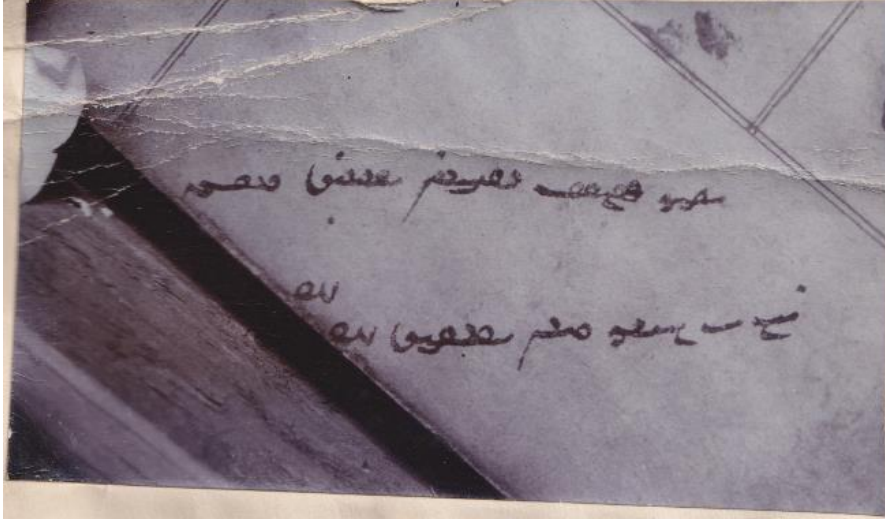
KAPAK KAYITLARI

N 2 Prilojeniye (16 foto)	(Ek	16 fotograf)
(1. okt.) 1919 N. 822		

Müslmansko-Uygurskiy tekst v fotoğraf faksimile s datirovskiy V. V. Radlova
 (= V. V. Radlov'un tarihlendirmesi ile fotoğrafların tıpkıbasımında İslâmî-Uygur metinleri)
 Dosya kapağı

1

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 81.)

Remel - +---/-+---/-+-

'ömr bolup körmeyin uyqu ni tüş

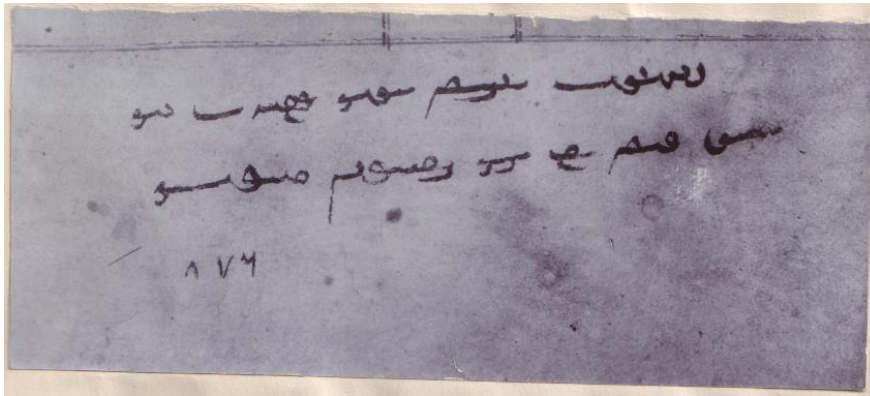
nāl-e-lerim-tin uyumay qu[rt u] qu[ş]

"Ömr (ne) uyku ne (de) düş görmeden geçti.

(Geceleri sabaha kadar devam eden) inlemelerimden kurt ve kuş uyumadı".

ömr bolup = (nüshalarda) 'ömr ötüp.

2

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 252.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

[ir] kişige him[m]et 'eger bolşa yār

'āqı-bet ü'l-emr murādın tapar

[.. Ramazân fî] (1)872

"Eğer azim er kişiye yar olsa,

(kişi) işin sonunda muradını bulur/isteğine erişir".

Bu beyt Mahzenü'l-esrâr'dan alınarak başka metinlere iktibas edilmiştir. Melek Özyetgin tarafından yayımlanan "Astrahanlı Şerîfî'nin 1550 tarihli zafer-nâmesi" adlı yayınında (*Türkoloji Dergisi*, 11/1, Ankara, 1993, s. 321-413) Mahzenü'l-esrâr'dan iktibas edilen iki beyit değiştirilerek şöyle geçiyor:

suğa balıq otqa semender kerek

iş künide merd-i dilāver kerek

ir kişige himmet eger bolsa yār

'āqıbetü'l-emr murādın tapar

Not: Şerîfî metnini yazarken başka şairlerden de beyitler seçerek metninin arasına koymuş, fakat seçtiği beytin hangi şâire âit olduğunu yazmamış. Melek Özyetgin de bu gibi şiirlerin sahiplerini incelemesinde yazmıyor. İki örnek vereyim: Şeyh Şâdî'nin meşhur beyti

âsâyiş-i dû giti tefsîr-i î'n du harfest

bâ dostân telattuf ba düşmenân mudârâ

"İki dünyanın rahatlığı (huzuru) şu iki sözün açıklanmasındadır:

Dostlar ile iyi geçinme, düşmanlar ile kavga etmeme".

Şerîfî'de buna benzeyen bir başka örnek olarak da Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr'ından iki beyti değiştirerek almasıdır. Şiir: (195)

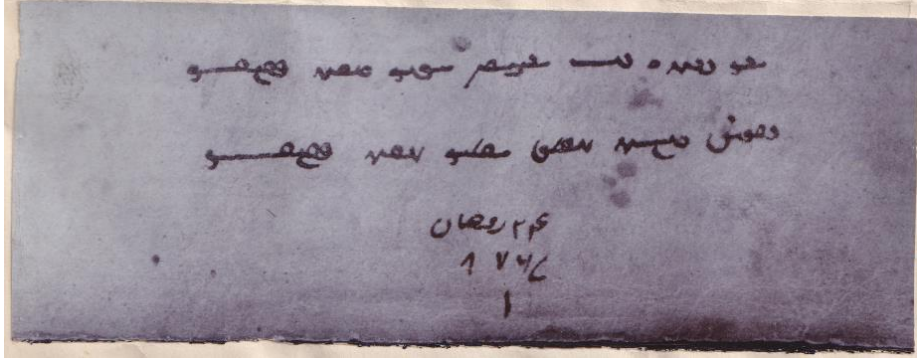
suğa balıq otqa semender kerek

iş künide merd-i dilāver kerek

ir kişige himmet eger bolsa yār

'āqıbetü'l-emr murādın tapar

(Beyitler için bk. Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, 305. ve 252. beyitler.)

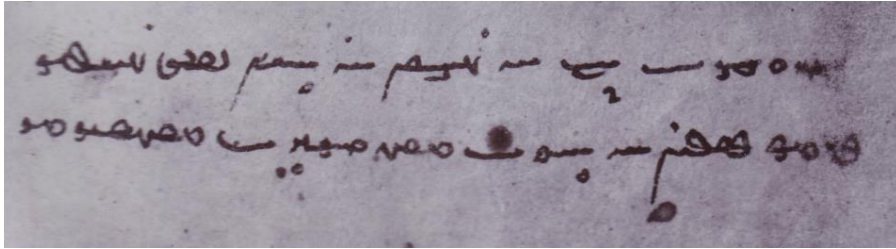

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 238.)

Altında Arap harfleri ile tarih yazılmıştır.

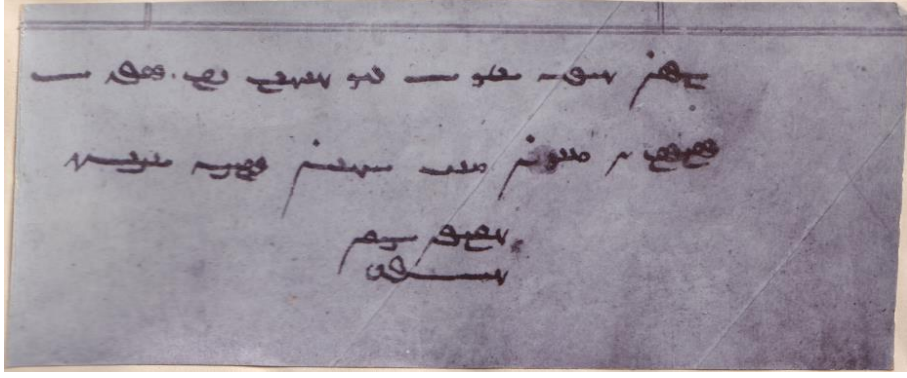
Remel - + - - / - + - - / - + -
ir kiş-i-ge him[m]let 'eger tuş bolur
köknî talaş-quçı uçar quş bolur
 24 Ramazân fi 1872
 "Şayet er kişiye azim rast gelirse,
 kişi yağmalayan uçar kuş olur."

Nüshalarda ilk mısra *kimge ki himmet nazarı tuş bolur* şeklindedir.

Beyit Farsçadır.

Hezec - - + / + - - + / + - - + / - + -
'ayş-ı mer-â hâl ez qâmet ez hêç küyî ser-der
bî-dâr buden ez hem-e düşvârh-â düşvâr-ter
 Benim eğlencem (sevgilinin) durumundan, boyundan, mahalle-sinin
 kapısının önünden hiç ayrı değildir.
 Uyanık olmak bütün zorluklardan daha da zordur.

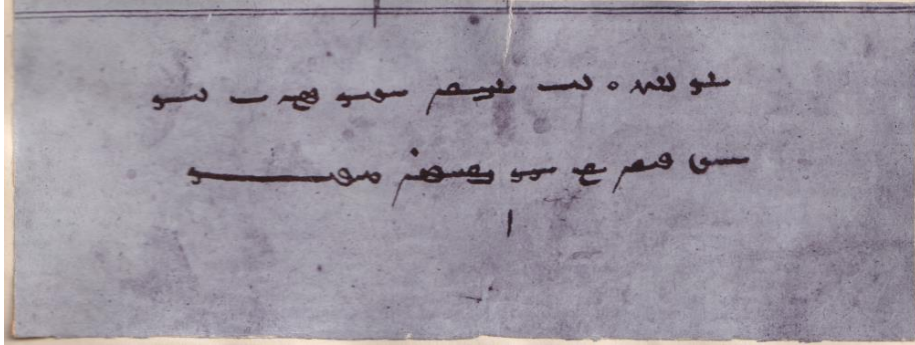
Metin: burada bir rubainin son iki mısrası (bir beyit) olarak geçiyor. Ancak Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayımlanan **Fuzulî Divanı**'nın 203. sahifesinde Fuzulî'ye ait bir "rubai" olarak gösteriliyor. Rubai'nin iki mısraı yazılmamış. Yazılmayan ilk iki mısraı da aşağıda veriyorum.

[Gurbetde garîb şād(ı)mān olmaz imiş
Hiç kimse garîbe mihr(i)bān olmaz imiş]

Altın qafes içr-e ger kızıl gül bütşe
Bülbüle tiken tik āş(i)yān (b)olmaz imiş

Şâyet altın bir kafes içerisinde kırmızı renkli gül bitse (de),
Bülbüle diken gibi yuva olmaz imiş.

Mısranın altında **sulṭ(a)n ahmed s(e)ydi** okunabilecek bir kayıt var.

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 76, beyit 252.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

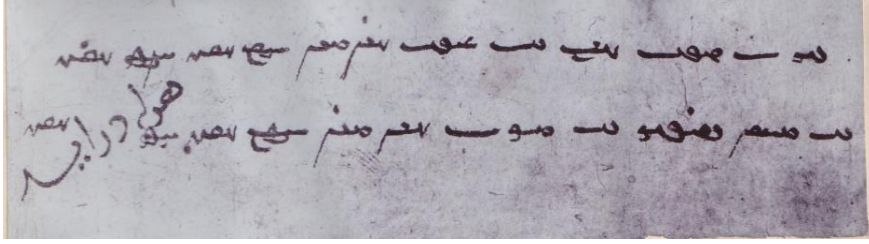
*ir kiş-i-ge him[m]et 'eger bolşa yār**'āqı-bet ül 'emr murādın tapar*

"Eğer azim er kişiye yar olsa,

(kişi) işin sonunda muradını bulur/isteğine erişir".

(Bu altıncı metin ikinci metnin tekrarıdır.)

7

Rezec - - + - / - - + - / - - + - / - - + -

*yār-ā vefâ qıl yâ cefâ sin-din hem'ol hoş emdi hoş**yâ dert könder yâ devâ sin-din hem'ol hoş emdi hoş*

Ey sevgili! Vefâ et ya cefâ (et)!

Senden gelen o (vefâ da) hoştur, şimdi (gelen cefâ da) hoştur.

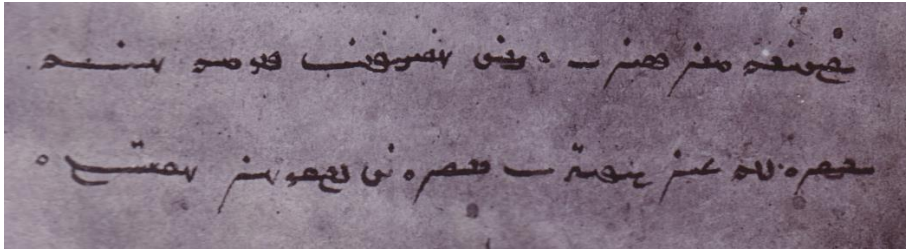
Ya dert gönder ya devâ (gönder).

Senden gelen o (dert de) hoştur, şimdi (gelen devâ da) hoştur.

Benzer metin Yûnus Emre divanlarında şöyle geçiyor:

*cânâ cefâ kıl yâ vefâ kahrın da hoş lütfun da hoş**yâ dert gönder yâ devâ kahrın da hoş lütfun da hoş*

8

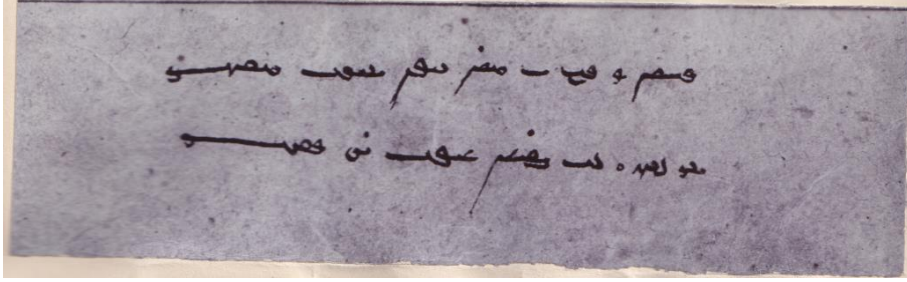
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

*ölgenim-din burûn-a mini sormadın bir-ti sinim**imdi kim cân lebğ-a yit[t]-i ni kilür sen sorğalı*Ölmemden önce beni sormadan *yılım verdi*.

Şimdi can dudağıma ulaştı. Sormak için niçin geliyorsun?

9

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 57, beyit 089.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

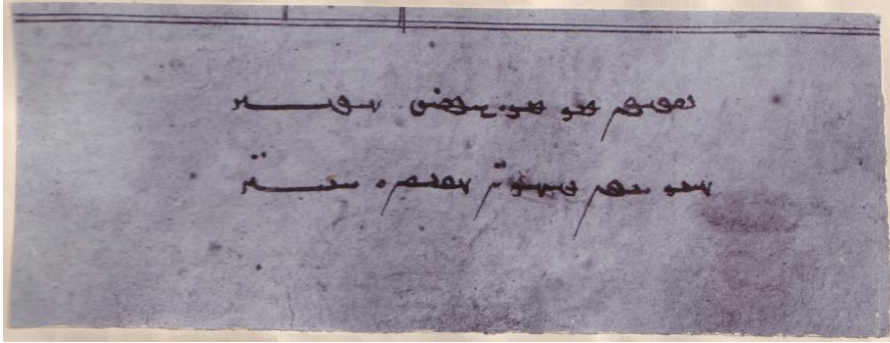
bend ü bel-â dîn-yede irke tuşar

ir kiş-i-ke munça cefâ ni buşar

Dünyada bağ ve belâ er (kişi)ye tesadüf eder.

Er kişiye bu kadar cefâ **nedendir?**

10

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 88, beyit 350.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

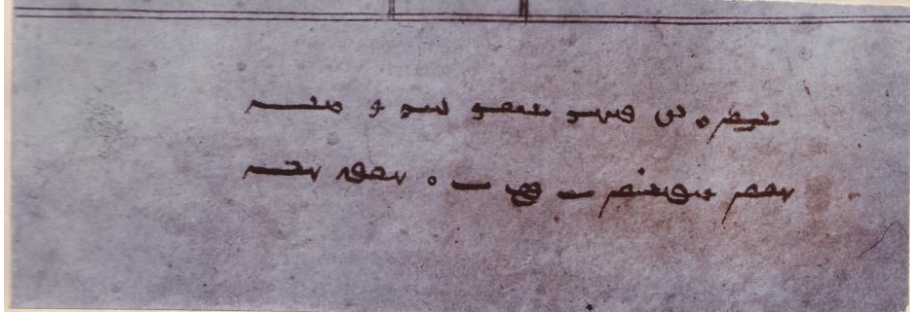
kûfede bir pîr-i ledün[n]i-sabaq

seyr îte bâzârğa qoydı ayaq

Kûfede saygın bir yaşlı kişi

Yürüyerek çarşıya gitti (ayak basdı).

11

Metin: Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 93, beyit 393.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

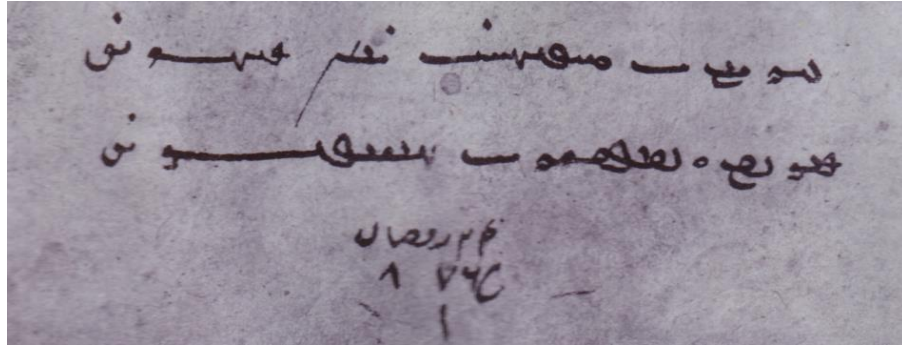
imdi ki bāzār irür germ ü tîz

sūd rebāyend-e bol e-y şubh-hîz

Şimdi çarşı (Pazar) hareketli ve canlıdır.

Ey sabah erken kalkan! Bundan faydalan!

12

Metin Mîr Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr mesnevîsindedir. (Avni Gözütok, *Haydar Tilbe. Mahzenü'l-esrâr*, Erzurum, 2008, s. 93, beyit 394.)

Remel - + - - / - + - - / - + -

kām il-e tapsax niçe bāzār-ı

bir yol-ı köydürm-e harîdâr-ı

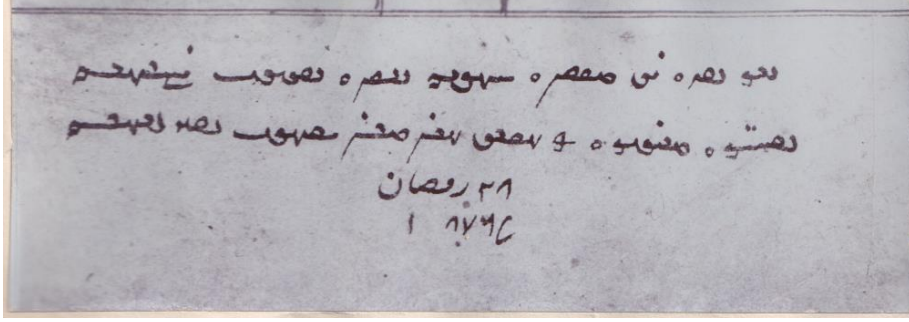
24 Ramazân fî 1872

“Her ne kadar çarşığı (bazarı) zevk ile bulsan da

Bir kez müşterini yaktırma”.

İlk mısradaki *niçe* kelimesi nüshalarda *taqı* şeklinde geçmektedir.

13

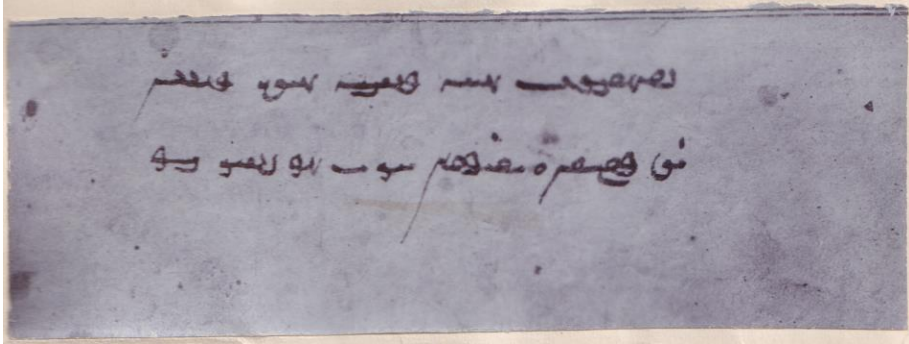

Remel - +---/-+---/-+---/-+---
yir yüz-i-ni tutşa eşkim yitşe kökke nâlişim
yoqqar-ı tıær-i vü qoyı sin-tin özge yoq kişim

28 Ramazân fi 1872

“Gözyaşım yer yüzünü kaplasa, feryadım gökyüzüne çıksa,
 Yukarıda Tanrı(dan) aşağıda (da) senden başka kimsem yok”.

14

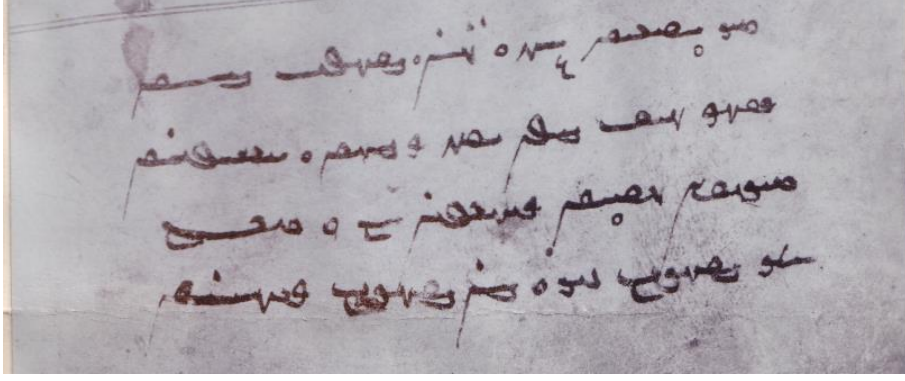

Hecez +---/+---/+---
közümge qarz birmez hāk-i pāyın
ni boldı onduç ar-a su kirer mü

(Ben devamlı ağladığım için) ayak tozu ile gözüme şifa verilmez.

Ne oldu? onduç (?) arasına su (gözyaşı) girer mi?

(Göz yaşı (su) onduç (?) arasına girerse, ayağının şifa tozunu alıp götürür,
 bu yüzden ben şifasız kalırım, derdim devam eder).

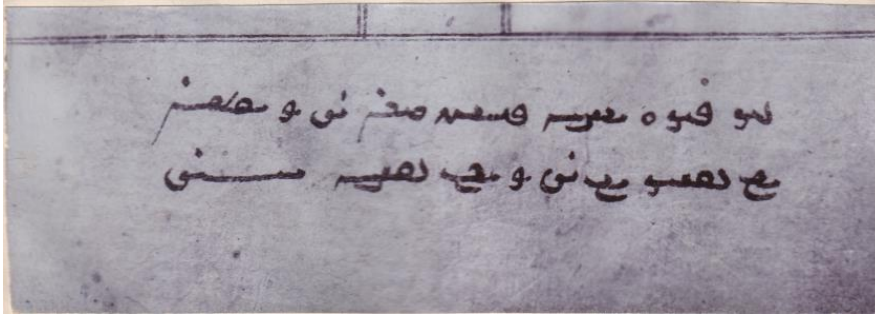
Dörtlük / kıt'a Farsçadır.

Remel - + - - / - + - - / - + -

*der hêdâyet 'âşî-q-ân-ı müşte-mend
rûz u şeb meğ-hûş-ı mest-i hayretend
tâbevec zühđ râşidân ehl-i dîl
ançi müşkil yâr-ı men müşkil-pesend*

در هدایت عاشقان مستمند
روز و شب منحوش مست حیرتند
تابه وج زهد راشدان اهل دل
انچه مشکل یار من مشکل پسند

Hak (= hidayet) yolunda yoksul âşıklar, gece ve gündüz
Hayret (makamı) içinde baygın ve sarhoşurlar.
Râşidân (olgunlar) zühđ sebebi ile gönül ehli olmuşlardır.
Müşkil (= zor) olan, benim yârimin müşkilpesend olmasıdır.

Remel - + - - / - + - - / - + -

yâr perî irmez baqış-tın ni {...} için

ol körer il-ni vü il körmez anı

Sevgili (yâr) dış görünümünden peri değil(dir.) (O zaman) ne için
o halkı görüyor ve halk onu görmüyor.

Sonuç olarak Radloff = Radlov'dan yüz yıl sonra onun çalışıp tamamlayamadığı son metinleri transkripsiyonlayıp aktarmak bir Türkiye Türkoloğuna kısmet oldu. Bunu Türkiye'de Türkolojinin gelişmesini göstermesi açısından mühim bir adım olarak görüyorum.

KAYNAKÇA

- GÖLPINARLI, A. (1948). *Fuzûlî Divanı, Önsöz, Gazeller, Terkipler, Kıtalar, Rubailer, Şüpheliler, Metinde geçen Arapça ve Farsça Şiirlerin Tercümeleleri, Lugatçe, Endeks ve Fihrist*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖZÜTOK, A. (2008). *Haydar Tilbe: Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Fenomen Yayınları.
- ÖZYETGİN, M. (1993). Astrahanlı Şerifî'nin 1550 tarihli Zafer-nâmesi. *Türkoloji Dergisi*, 11 (1), 321-413.